בנהרדעא לבר מההוא יומא דאתא פולמוסא דמלכא למתא ואטרידו רבנן ולא צלו וצלי לי ביחיד והואי יחיד שלא בחבר עיר יתיב רבי חנינא קרא קמיה דר' ינאי ויתיב וקאמר הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה א"ל [א]פוק קרא קראיך לברא דאין הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע א"ר יוחנן אני ראיתי את רבי ינאי דצלי והדר צלי א"ל רבי ירמיה לר' זירא [א]ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה ולבסוף כוון דעתיה א"ל [ב]חזי מאן גברא רבא דקמסהיד עליה: [ג]ר' אמי ור' אסי [ב]אע"ג דהוו להו תליסר בי כנישתא בטבריא לא הוו מצלו אלא ביני עמודי היכא דהוו גרסי איתמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו אמר הלכה כר' יהודה שאמר משום ראב"ע ר' חייא בר אבא צלי והדר צלי א"ל רבי זירא מאי טעמא עביד מר הכי אילימא משום דלא כוון מר דעתיה והאמר ר"א [ג]לעולם ימוד אדם את עצמו אם [ד]יכול לכוין את לבו יתפלל ואם לאו אל יתפלל אלא דלא אדכר מר דריש ירחא והתניא טעה ולא הזכיר של ר"ח [א] (א) בערבית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה בשחרית [ד]בשחרית אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במוספין [ה]במוספין אין מחזירין אותו מפני שיכול לאומרה במנחה א"ל לאו איתמר עלה א"ר יוחנן [ו]בצבור שנו: כמה ישהה בין תפלה לתפלה רב הונא ור"ח חד אמר [ז]כדי שתתחונן דעתו עליו וחד אמר כדי שתתחולל דעתו עליו מאן דאמר כדי שתתחונן דעתו עליו דכתיב [1]ואתחנן אל ה' ומ"ד כדי שתתחולל דעתו עליו דכתיב [2]ויחל משה אמר רב ענן אמר רב [ח]טעה ולא הזכיר של ר"ח ערבית אין מחזירין אותו לפי [ה]שאין בית דין מקדשין את החדש אלא ביום אמר אמימר מסתברא מילתא דרב בחדש מלא אבל בחדש חסר מחזירין אותו א"ל רב אשי לאמימר מכדי רב טעמא קאמר [ו]מה לי חסר ומה לי מלא אלא לא שנא:

הדרן עלך תפלת השחר

אין [ט]עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים [א]אפי' המלך שואל בשלומו לא ישיבנו ואפי' נחש כרוך על עקבו לא יפסיק: **גמ'** מנא ה"מ א"ר אלעזר דאמר קרא [3]והיא מרת נפש ממאי דילמא חנה שאני דהות מרירא לבא טובא אלא א"ר יוסי בר' חנינא מהכא [4]ואני ברב חסדך אבא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך ממאי דילמא דוד שאני דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא אלא אמר ר' יהושע בן לוי מהכא [5]השתחוו לה' בהדרת קדש אל תקרי בהדרת אלא בחרדת ממאי דילמא לעולם אימא לך הדרת ממש כי הא דרב יהודה [ז]הוה מציין נפשיה והדר מצלי אלא א"ר נחמן בר יצחק מהכא [6]עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה [ח]מאי וגילו ברעדה א"ר אדא בר מתנא אמר [ט]רבה במקום גילה שם תהא רעדה אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא אמר וגילו ברעדה כתיב א"ל אנא תפילין מנחנא ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דהוה קא בדח טובא אמר ליה [7]בכל עצב יהיה מותר כתיב א"ל אנא תפילין מנחנא מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קבדחי טובא

אייתי

בנהרדעא. לפי שיש שם גדוד והשליט פוטרני: **פולמוסא.** חיל: **דגלי והדר צלי.** ולמה ליה ב' תפלות אלא אחת של שחרית ואחת של מוספין ש"מ לית ליה דראב"ע: **ודילמא מעיקרא לא כוון דעתיה.** ותרווייהו דשחרית: **מאן גברא רבא דקמסהיד עליה.** רבי יוחנן שהעיד על הדבר יפה דקדק שבשביל תפלת המוספין היתה: **משום רבינו.** רב: [ח]**בצבור שנו.** דאין מחזירין משום דשמע ליה מש"צ ואיכא מקצת הזכרה אבל ביחיד צריך לחזור. ובה"ג מפרש לה בש"צ משום טירחא דצבורא אבל יחיד הדר: **טעה ולא הזכיר במוספין.** שהתפלל אתה חונן: **כמה ישהה בין תפלה לתפלה.** מי שיש עליו לחזור ולהתפלל או משום דטעה או משום מוספין כמה ישהה בין זו לזו: **שתתחונן.** שתהא דעתו מיושבת לערוך דבריו בלשון תחנה: **שתתחולל.** לשון חילוי. והיא היא אלא בלישנא בעלמא פליגי: **בחדש מלא.** כשהחדש שעבר מלא עושין ר"ח ב' ימים הלכך יכול לאומרה למחר דערבית של מחר ר"ח גמור יותר מן הראשון: **מכדי טעמא קאמר.** שאין מקדשין את החדש בלילה:

הדרן עלך תפלת השחר

כובד ראש. הכנעה: **שוהין שעה אחת.** במקום שבאו להתפלל: **גמ' אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך.** מתוך יראה: **מציין נפשיה.** מקשט עצמו בבגדיו: **עבדו את ה' ביראה.** תפלה שהיא לנו במקום עבודה עשו אותה ביראה: [ט]**בכל עצב יהיה מותר.** כשאדם מצער את עצמו עצב יהיה לו שכר: **דהוה קא בדח טובא.** יותר מדאי ונראה כפורק עול: **תפילין מנחנא.** והם עדות שממשלת קוני ומוראו עלי:

כסא

(ג) ה"ג **אין** הלכה כרבי יהודה שאמר משום ראב"ע. אלא הלכה כרבנן וכן פסק ר"ח דלהכי מייתי (ב) רבי אמי ור' אסי שהיו מתפללים ביחיד כרבנן ביני עמודי דגרסי לאשמעינן דהלכה כרבנן: **והתניא** טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו. ל"ג ליה דהא אמרינן בסמוך טעה ולא הזכיר של ר"ח אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין כו' אי נמי אי איתא אגב אחרינא נקט ליה: **כמה** ישהה בין תפלה לתפלה. כגון אדם שטעה ורוצה להתפלל שנית וכן בין תפלת שחרית לתפלת המוספין: **כדי** שתתחולל דעתו עליו. ומפרש בירושלמי דהיינו כשילך ארבע אמות: **לפי** שאין מקדשין את החדש כו'. פי' לעיל בריש פרקין (דף כו.) מה שמקשין ותיפוק ליה משום רשות משום דהיינו דוקא לעשות מצוה אחרת עוברת וי"מ דוקא בלילה ראשונה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשין החדש בלילה אבל בלילה שניה מחזירין אותו שכבר מקודש מיום שלפניו ולא נראה לחלק[א]: **מסתברא** מילתא דרב בחדש מלא. כלומר שהיה אותו שלפניו מלא[ב] דאז יכול לאומרה בערבית של מחר שהוא עיקר והיה אומר ה"ר יצחק לכל דבר שאמרו חכמים אין מחזירין אותו[ג] כגון יעלה ויבא בערבית ועל הנסים לא מיבעיא אם עקר רגליו (ג) ופתח בברכה שלאחריה דאין מחזירין אותו אלא אפילו לא עקר אלא שסיים אותה ברכה שתקנו בה לאומרה אין מחזירין אותו ולא נהירא לרבינו אלחנן דהא חזינן בברכת המזון דאותן שאמרו חכמים מחזירין וגם אותן שאין מחזירין שוין היכא דלא עקר רגליו כדאמר לקמן (דף מט.) אם שכח של שבת וסיים הברכה כולה ועדיין לא התחיל בברכת הטוב והמטיב אומר ברוך אשר נתן שבתות למנוחה כו' וקאמר נמי התם אם טעה ולא הזכיר של ר"ח קודם שעקר רגליו דהיינו קודם שיתחיל ברכת הטוב והמטיב דאותה קורא עקר רגליו אומר ברוך אשר נתן ראשי חדשים וכו' אלמא היכא דלא עקר אלו ואלו שוין ואם עקר רגליו שהתחיל בברכת הטוב והמטיב של שבת חוזר לראש ושל ר"ח מעות לא יוכל לתקון והכי נמי יחזור (ד) באותה ברכה אם לא התחיל בברכה שלאחריה. ומיהו אין ראיה מהתם דשאני התם בברכת המזון שכבר בירך ג' ברכות וברכת הטוב והמטיב לאו דאורייתא היא על כן אין מחזירין אותו לגמרי כי אין דומה שם הפסק כל כך ואין להביא ממנו ראיה לי"ח ברכות דאם יאמרוהו בדבר שאין לו לחזור הוי כמו הפסקה ועוד דאין להביא ראיה לכאן דאם היית אומר היכא שלא עקר רגליו בי"ח ברכות שהיה לו לחזור א"כ היה צריך לחזור לרצה ואין זה הגון[ד] ומיהו אומר ר"י דרצה את ר"ת דהיכא דלא עקר רגליו חוזר לרצה אפי' בדברים שאין מחזירין כגון על הנסים וכן עמא דבר:

הדרן עלך תפלת השחר

אל תקרי בהדרת אלא בחרדת. תימה אמאי לא מוכח בהדיא מדכתיב בתריה חילו מלפניו כל הארץ וי"ל היינו קרא דכתיב במזמור הבו לה' בני אלים ומההוא קרא בעי להוכיח במסכת מגילה (דף יז:) שאומרים אבות וגבורות וקדושת השם וי"ח ברכות תקנו כנגד האזכרות ומשום הכי דייק מאותו קרא שכתוב באותה פרשה אבל אותו דחילו וגו' אינו כתוב באותה פרשה:

אייתי

עין משפט נר מצוה

סח א מיי' פ"ד מהל' תפלה הלכה טו וסמ"ג עשין יט טוש"ע או"ח סימן קא סעיף א:

סט ב מיי' פ"ח מהלכות תפלה הלכה ג סמג עשין יט טוש"ע או"ח סי' צ סעיף יח:

ע ג מיי' פ"ד שם הל' טו סמג שם טוש"ע או"ח סי' קא סעיף א:

עא ד ה מיי' פ"י שם הלכה יג סמג שם טוש"ע או"ח סימן קכו סעיף ג:

עב ו מיי' שם הל' טו סמג שם טור שו"ע או"ח סי' קה:

עג ז ח מיי' שם הלכה יא סמג שם טוש"ע או"ח סי' תכב סעיף א:

ט [מיי' פ"ב מהל' קידוש החודש הל' ח]:

א י מיי' פ"ד מהל' תפלה הל' טז סמג שם טוש"ע או"ח סי' צג סעי' ב:

ב כ מיי' פ"ה שם הל' ה סמג שם טוש"ע או"ח סימן נג סעיף ו:

◆

רבינו חננאל

איתמר רב יצחק בר אבדימי משום רבינו אמר אין הלכה כר' יהודה שאמר משום ר' אלעזר בן עזריה, אלא כרבנן דאמרי בין בחבר עיר בין שלא בחבר עיר, ועובדא דר' ינאי מסייע להו. והתניא טעה ולא הזכיר של ר"ח בערבית אין מחזירין אותו מפני וכו' אמר ר' יוחנן בצבור שנו. יחיד שמתפלל בצבור אם טעה ולא הזכיר של ראש חדש, שחרית אין מחזירין אותו, שלא יטריח את הצבור [שלא ימתינו אותו עד שישלים תפלתו]. וכ"ש ערבית שאין מקדשין את החדש אלא ביום. אבל יחיד שלא בצבור חוזר. כמה ישהה בין תפלת שחרית ותפלה של מוספין וכו'. חד אמר כדי שתתחונן דעתו עליו וכו'. פי' כשיעור שתסור אימת צבור מלבו, כי בעת שעובר לפני התיבה מתבהל מפני הצבור וכשמתחיל להתפלל לכוין לבו להתחונן מסיר אותו האימה מלבו, כדכתיב ואתחנן אחר ואתנפל. וחד אמר כדי שתתחולל, פירוש כשיעור שתסור האימה מלבו ויכוין לבו לחלות פני צורו, שימחול לו על כל מה שפשע ומרד, שזה יותר שיעור מן המתחנן לקבל פרס, כי ענין ואתחנן כמו יקבל פרס הוא, שהיה משה רבינו ע"ה מתחנן. אבל ענין ויחל בקשת מחילה וצריך דברי רצוי בכיה ותחינה. ירושלמי: כמה ישהה בין תפלה לתפלה כדי הילוך ארבע אמות. סליק פ"ד

לפ"ש

מתני': אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. פי', כפיפת ראש שיכוף ראשו ויכוין תפלתו כאדם שיש לו צער. אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו. אסיקנא במלכי ישראל דאם שואל בשלומו אינו מפסיק ומשיב לו, אבל מלכי אומות העולם או הגמון או גוי, או אנס או קרון בא כנגדו, אם יכול יקצר ואם לאו יפסיק.

מסורת הש"ס

א) [יבמות מ. כתובות נו.], ב) [חולין ז.], ג) לעיל דף ח., ד) [פי' תוס' לקמן לד: ד"ה יכוין], ה) [הרי"ף והרא"ש לא גרסי זה ועי' בטור סימן קכ"ו וקכ"ב], ו) יומא ד:, ז) [רב ל"ל], ח) [ד"ה בצבור אמר ד"ה טעה], ט) [בכורי רש"י נמשכו בזה], י) כפ"ל, כ) כ"ה ברא"ש וע"ש,

◆

תורה אור השלם

1. ואתחנן אל יי בעת ההוא לאמר: דברים ג כג
2. ויחל משה את פני יי אלהיו ויאמר למה יי יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה: שמות לב יא
3. והיא מרת נפש ותתפלל על יי ובכה תבכה: שמואל א א י
4. ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך: תהלים ה ח
5. הבו ליי כבוד שמו השתחוו ליי בהדרת קדש: תהלים כט ב
6. עבדו את יי ביראה וגילו ברעדה: תהלים ב יא
7. בכל עצב יהיה מותר ודבר שפתים אך למחסור: משלי יד כג

◆

הגהות הב"ח

(א) גמ' ולא הזכיר של ר"ח (בערבית וכו'. בשחרית) תא"מ. ונ"ב ס"א אין זה: (ב) תוס' ד"ה אין הלכה כו' דלהכי מייתי הכא רבי אמי וכו' ביחיד ביני עמודי היכא דהוו גרסי כצ"ל ותיבת כרבנן נמחק: (ג) ד"ה מסתברא וכו' עקר רגליו ופתח. נ"ב פי' או פתח: (ד) בא"ד וה"נ יחזור לאותה ברכה:

◆

גליון הש"ס

מתני' אפי' המלך. פי' יומא יט ע"ב תוס' ד"ה גם:

◆

הגהות הגר"א

[א] גמ' של ר"ח בערבית. נ"ב רי"ף ופ"ס ל"ג אלא בשחרית אין כו' לבד:

◆

מוסף תוספות

א. בתוס' רי"ש כתב, וי"ל דלא שנא כיון שאין ראוי לקדש בלילה דמה משפט ביום אף קדוש החדש ביום לכך אין מחזירים. ב. בתוס' רי"ש הוסיף, ראז יש ר"ח בשני ימים. ג. בתוס' רי"ש כתב, אינו חוזר שהיה דומה לברכה לבטלה אם היה חוזר כלל. ד. בתוס' רי"ש כתב, ואין ללמוד מברהמ"ז שעושה ברכה חדשה אחר בונה ירושלים שיחזור לעבודה כאן שתי ברכות.

◆

מוסף רש"י

חזי מאן גברא רבא דקמסהיד עליה. ראה כמה אדם גדול העיד עליו, הואיל ובא להעיד על אדם יפה כיון ודקדק בדבר אם נכון (חולין ז.). ביני עמודי. בבית המדרש נכון עליהם מלמעלה (לעיל ח.).

הדרן עלך תפלת השחר